

Samlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 116 1995

Svenska Litteratursällskapet

Detta verk har digitaliserats. Bilderna av den tryckta texten har tolkats maskinellt (OCR-tolkats) för att skapa en sökbar text som ligger osynlig bakom bilden. Den maskinellt tolkade texten kan innehålla fel.

REDAKTIONSKOMMITTÉ:

Göteborg: Lars Lönnroth, Stina Hansson

Lund: Per Rydén, Margareta Wirmark

Stockholm: Anders Cullhed, Ulf Boëthius, Ingemar Algulin

Umeå: Anders Pettersson

Uppsala: Bengt Landgren, Torsten Pettersson, Johan Svedjedal

Redaktör: Docent Ulf Wittrock

Distribution: Svenska Litteratursällskapet,
Litteraturvetenskapliga institutionen, Slottet ing. A0, 752 37 UPPSALA

Utgiven med stöd av

Humanistisk-Samhällsvetenskapliga Forskningsrådet

Bidrag till *Samlaren* skall lämnas dels på diskett (företädesvis i ordbehandlingsprogrammen Word för Windows, Word för DOS eller Word Perfect), dels i form av utskrift på papper.

Bidrag insänds till: Svenska Litteratursällskapet, Litt.vet. inst., Slottet, ing. A0, 752 37 UPPSALA.

Bidrag lämnade senare än 30 juni 1996 kan ej publiceras i *Samlaren* 117 1996.

ISBN 91-87666-10-3

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by
Gotab, Stockholm 1996

Per Thomas Andersen: *Dekadanse i nordisk litteratur 1880–1900*. Aschehoug 1992.

Per Thomas Andersens doktorsavhandling *Dekadanse i nordisk litteratur 1880–1900* är en omfattande undersökning (623 s.) som karakteriseras av stor noggrannhet och en hög ambitionsnivå. Antalet undersökta texter är inte stort: det nordiska perspektiv som utlovas i titeln garanteras av en dansk roman (Herman Bangs *Haabløse Slægter*, en svensk text (Ola Hanssons *Sensitiva amorosa*), samt två norska romaner (Arne Garborgs *Trætte Mænd* och Trygve Andersens *Mot kvæld*). Dessa fyra texter ägnas i gengäld ingående närläsningar. Till skillnad från många föregångare på dekadensforskningens område har Andersen således avstått från metoden att samla och gruppera mer eller mindre isolerade motiv från ett större antal texter. När textanalyserna likafullt inte utgör merparten av undersökningen beror detta på att avhandlingen dessutom utöver sedvanlig litteraturhistorisk perspektivering och sammanfattande avsnitt också innehåller en nästan hundra sidor lång utredning av dekadensbegreppets skiftande öden i den tidigare forskningen samt av dess allmänna idéhistoria. Detta avsnitt kan förefalla onödigt långt, men det har enligt min mening ett betydande värde som introduktion till ett med tiden allt mera svåröverskådligt internationellt forskningsfält. Med enstaka undantag som Rafael Koskimies' *Der nordische Dekadent* (1968) har dekadensen i den skandinaviska litteraturen inte blivit föremål för några större studier. Det på senare år starkt tilltagande kontinental intresset för den litterära dekadensen har emellertid också börjat sprida sig norrut. Utöver genom Andersens bok manifesteras detta intresse i undersökningar som normannen Per Buviks doktorsavhandling om Huysmans: *La Luxure et la Pureté. Essai sur l'oeuvre de Joris-Karl Huysmans* (1989) och min egen studie *Medusas huvud. Dekadensens tematik i svensk sekelskiftesprosa* (1994).

I metodiskt hänseende är Andersens avhandling pluralistisk. Här ges först en utförlig idéhistorisk kontext, kompletterad med en litteraturhistorisk bakgrundsteckning av tämligen traditionellt slag. De med diakrona medel inringade elementen studeras därefter i textanalyserna som ett »synkront system». Lästekniken bär drag av nykritik, men framför allt av strukturalism, Greimas tillhandahåller vid ett par tillfällen modeller. I analysen av Trygve Andersens *Mot kvæld* tillkommer också ett biografiskt element. Det sammanfattande resonemanget i det avslutande kapitlet förs återigen utifrån diakrona utgångspunkter, bl.a. finner vi här ett intressant resonemang som cirkelkompositionellt anknyter till de inledande sidornas reflektioner över dekadensens förhållande till modernism och postmodernism. Mot uppläggnings som sådan finns det ingen anledning att protestera. Åtminstone inom ramen för en undersökning av detta omfång borde rörelsen från den historiska kontexten till den verkimmanenta analysen och tillbaka igen kunna vara verkningsfull. Problemet med Andersens avhandling ligger inte heller i dispositionen, utan i den konkreta lästeknik som får vad som borde ha varit undersökningens huvudnummer – de fyra textanalyserna – att ge mindre än man kunde ha haft anledning att förvänta.

De fyra textanalyserna är upplagda enligt en och samma modell. I kraftigt koncentrerad form ser analysformat ut på följande sätt: utgångspunkten är att frilägga verkens »binäre huvudstruktur» som kan beskrivas som motsättningen mellan kosmos och kaos, mellan en »verdi-potent referansepunkt» och ett »verdi-flatt tillstandsunivers». Verkens huvudpersoner, »dekadensens aktörer» beskriver en »fallande» rörelse som kan avläsas med hjälp av »fallets markörer» längs ett flertal linjer: biologisk, ekonomisk, social, samt intellektuell och känslomässig dekadens. Dekadensförloppet utgör ett »problem», som huvudpersonen ofta försöker hantera genom att mobilisera en motkraft, ett »projekt». Dekadensen kan förstås som en dramatisk spänning mellan »problem» och »projekt».

Åtskilliga studier av litterär dekadens besväras av vaghet i begreppsdefinitionen och ständiga glidningar mellan olika nivåer av dekadens. Andra undersökningar ersätter detta problem med ett annat i och med att dekadensupplevelsen identifieras med den negativa aspekten av modernitetsupplevelsen och därmed blir en mycket omfattande storhet. Det senare alternativet är långtifrån oförenligt med Andersens utgångspunkter. Det fixerade analysformatet för emellertid undersökningen i motsatt riktning: i stället för en kanske alltför bred samlingsbeteckning blir dekadensen här något kanske alltför smalt. Resultaten blir också rätt varierande. Bangs *Haabløse Slægter* ger exempelvis Andersen goda möjligheter att lokalisera dekadensförloppet i alla dess varianter. William Høgs försök att göra karriär som skådespelare kan också helt rimligt beskrivas som romanens »projekt-verdi», som skapar en viss spänning i förhållande till den »fallande» rörelsen. *Sensitiva amorosa* har däremot en fullständigt väsensskild struktur, som på många punkter avviker kraftigt från det stipulerade mönstret. Andersen medger att det med undantag för vissa »antydningar» endast är den intellektuella och känslomässiga dekadensen som kan studeras i Ola Hanssons text, och konstaterar också själv att den i långt högre grad skildrar *tillstånd* än *händelser*. Dessa iakttagelser borde ha tjänat som en varningssignal för författaren. Inte bara *Sensitiva amorosa*, utan också många andra texter som formulerar dekadensproblemet passar i själva verket dåligt ihop med Andersens analysmodell. Försöket att förlägga ett »projektvärde» till berättarjagets ansträngningar att »studera och njuta könet» är likaså mindre övertygande. Andersen menar att detta är det projekt som dekadenten arbetar med »fordi det gir ham et 'faste i lifvet' som han ellers har mistet». Men ligger det inte närmare till hands att vända på steken och betrakta de övriga organens förtvinande som en *konsekvens* av eller åtminstone som en parallellföreteelse till uppodlandet av denna utpräglat cerebrala aktivitet? Man frågar sig här varför högst olikartade texter nödvändigtvis måste underkastas ett och samma formschema i stället för att läsas utifrån sina egna förutsättningar.

Det konsekventa tillämpandet av den valda analysmodellen leder dessvärre till att en viss monoton vidlåder textanalyserna, detta trots att Andersen profilerar sig mot tidigare forskning med åtskilliga skarpsinniga iakttagelser: en av avhandlingens förtjänster är just de många

uppslagen till fortsatt forskning på området. Det ska dock understrykas att de frågetecken som jag här har markerat samlar sig tätast i diskussionen av *Sensitiva amorosa*, i analyserna av de tre övriga texterna – som alla bättre överensstämmer med hans dekadensmodell – när Andersen betydligt mer övertygande resultat. Med sin grundliga begreppsdiskussion och sin värdefulla forskningsöversikt, med sina lärorika idéhistoriska partier och med sina många intressanta iakttagelser i textanalyserna är Per Thomas Andersens avhandling också ett arbete som kommer att få stor betydelse för den fortsatta utforskningen av det förra sekelskiftets skandinaviska litteratur.

Claes Ahlund

Ulla Evers: *Hettan av en gud. En studie i skapandemat hos Edith Södergran*. Skrifter utgivna av Litteraturvetenskapliga institutionen vid Göteborgs universitet. Nr 24, 1992.

Utgångspunkten för Ulla Evers avhandlingsarbete är en kritik av tidigare forskning om Edith Södergrans diktning. Trots ett ökat intresse under 1980-talet anser UE att forskningen ännu inte inriktats på vad hon kallar »författarskapets kärna». För att få ett nytt utgångsläge för tolkningen av dikterna vill avhandlingsförfattaren utgå från skapandemat, vilket hon bedömer vara det dominerande temat i Edith Södergrans författarskap. Det första syftet med avhandlingsarbetet – att göra en nyläsning av en grupp Södergran-dikter, som i den tidigare forskningen lett till motsägelsefulla tolkningar – ledde under arbetets gång fram till ett andra huvudsyfte med avhandlingen, nämligen att visa på psykologin som hjälpvetenskap åt litteraturvetenskapen. Nyläsningen av de valda dikterna förenas sålunda med anspråken på att utpröva en inom litteraturvetenskapen delvis ny tolkningsmetod.

I fem kapitel undersöker avhandlingsförfattaren skapandemat ur olika perspektiv. I undersökningen av Edith Södergrans förhållande till poetrollen tolkas förändringen i det poetiska jagets självuppfattning mellan debutsamlingen *Dikter* 1916 och *Septemberlyran* 1918 i överensstämmelse med Jungs teori om individuationsprocessen: det diktande jagets väg till medvetenhet om den egna poetrollen beskrivs i termer av det poetiska jagets självrealisering. Den andra aspekten på skapandemat gäller det missionerande draget i Edith Södergrans diktning 1918–1920. Edith Södergrans syn på konsten som medel att förändra världen ställs samman med den tidiga expressionistiska konsten och Kandinskys roll. Givetvis är det dock främst inflytandet från Nietzsche som förbinds med tron på dikten som en omskapande kraft i tiden.

Den skapande processen behandlas därefter i två kapitel. Det första utgår från Edith Södergrans egen beskrivning av sitt skapande i »Inledande anmärkning» i diktsamlingen *Septemberlyran*. Avhandlingsförfattaren utgår från Jungs och Bachelards teorier för sin analys av den dikt av en ny art, som Edith Södergran anser sig skriva i *Septemberlyran*. I överensstämmelse med Jungs definition av visionärt skapande tolkar avhandlingsförfattaren Edith Södergrans upptäckt av

sina dimensioner som att »jaget vidgas, bort från det personligt psykologiska mot det allmängiltiga». De djupt belägna medvetandenivåer, som Jung kallar »det kollektiva omedvetna», aktiveras i det visionära skapandet. UE noterar att drömmandet därmed försvinner som markerad position i de undersökta dikterna om diktandet och att inspirationen gestaltas som vision och extas.

UE använder Jungs arketypeteori för tolkningen av Södergrans symbolspråk i inspirationsdikterna. Arketyp läran kompletteras med ett idéhistoriskt perspektiv genom att UE ställer in skaldens opersonlighetsmedvetande – känslan av medialt skapande – i den romantiska traditionens nyplatoniska föreställningar. Den romantiska traditionens uppfattning av inspirationen som utflöde från en överpersonlig, metafysisk instans sammanställs med Nietzsches estetiska syn i *Die Geburt der Tragödie*, där skapandet beskrivs som emanationer från ett »Ur-Eine». Avhandlingsförfattaren anser att Edith Södergrans extatiska symbolspråk kan tolkas på två olika sätt: dels i ett psykologiskt perspektiv som det omedvetnas projektioner på arketypiska symboler, dels i ett romantiskt perspektiv, där inspirationen ses som emanerande från »det absoluta», från »en gudomlig källa».

Det avslutande kapitlet i avhandlingen beskriver hur förändringen av skapandemat från debutsamlingen till de efterföljande diktsamlingarna påverkar andra teman i dikterna. Här använder sig UE av den franska tematemen och visar hur det dominerande skapandematet fungerar som en organisationsprincip i de undersökta diktsamlingarna. Fyra andra teman, diktarens mission, kärleken, ensamheten och döden, får en förändrad innebörd genom att förbindas med det skapande jagets transformation till visionär poet. I stället för tvekan, personlig erotik, instängdhet och utplåningsshot innebär förändringen av dessa teman att de uppfattas som krafter och tillgångar i det konstnärliga skapandets tjänst. Slutsyntesen uppnås genom att dödens makt balanseras av den egna skaparkraften.

UE:s avhandling har sin styrka i fasthållandet av skapandemat som motiv i Edith Södergrans diktning. Den period av författarskapet, som hon väljer att studera, innebär en dramatisk utveckling och förändring. Koncentrationen på dikterna om diktandet leder till att Edith Södergran framstår som ett aktivt och självständigt subjekt i sitt skrivandes historia. Redan i inledningen uppmärksammas på ett förtjänstfullt sätt Edith Södergrans egna reflexioner över det konstnärliga skapandet. Nietzscheinflytandet får en ny innebörd genom att Edith Södergrans självhävdselse inte längre knyts till henne som person utan till hennes roll som poet och hennes syn på konstens uppgift. Den idéhistoriska komparationen med den expressionistiska konstnären Wassily Kandinsky ger perspektiv på konstnärsproblematiken i samtidsituationen.

UE:s närläsningar av texterna vidgar kunskapen om Edith Södergrans författarskap. Extas- och inspirationsdikterna 1918–1920 med sina uttalade maktanspråk, vilka i den tidigare forskningen framställt som gåtfulla, motsägelsefulla, stötande, överspända och osammanhängande, blir med det anlagda metapoetiska